

мировоззрення личности. Раскрываются возможности формирования системы экологических ценностей в высших учебных заведениях при подготовке будущих учителей на примере раскрытия учебно-методического потенциала интегрированного курса «Экология».

Ключевые слова: экологические ценности, экологическая культура, экологическая личность, экологическая этика, система современного высшего образования, эгоцентрический мировоззрение, антропоцентрическое мировоззрение.

Matsay N. U., Hubs'ka O. P. The Features of Environmental Value Formation in Modern Higher Educational System

In article on based analysis of scientific works are considered the modern man's value orientations regarding the nature and also described its importance for the formation of ecocentric worldview; also are revealed the opportunities of the environmental values system formation in higher education institutions while preparing future teachers on the example of the educational-methodical potential of the integrated course "Ecology" disclosure.

Key words: environmental values, ecological culture, ecological personality, environmental ethics, modern system of higher education, ecocentric worldview anthropocentric worldview.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 316.46:378.18

В. П. Мороз

**ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЕКСПЕРИМЕНТУ
ДЛЯ З'ЯСУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ЛІДЕРСЬКИХ
ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Основним завданням на констатувальному етапі дослідження було з'ясування рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів. У педагогічному експерименті брали участь студенти 4 ВНЗ. Усього було задіяно 372 студенти: 185 чол. склали контрольну групу (КГ), 187 чол. – експериментальну (ЕГ). Також було задіяно 38 представників керівництва органів студентського самоврядування.

Обсяг вибірки (кількість студентів експериментальної та контрольної груп) забезпечує репрезентативність отримуваних даних. Склад контрольної й експериментальної груп визначено за допомогою

квотної вибірки, коли в експериментальну і контрольну групи студентів відбирали з дотриманням квот (курс навчання – перший, включення до активу органів студентського самоврядування).

Розбіжність між чисельністю в експериментальній і контрольній групах є незначною (2 студенти), що не мало суттєвого впливу на результати дослідження ($P < 0,001$).

Особливості розвитку сучасного суспільства, соціально-економічні зміни ставлять перед освітньою системою завдання вдосконалення методів педагогічної діагностики індивідуальних можливостей і досягнень студентів вищих навчальних закладів. Стратегія розвитку сучасної освіти визначає потребу в розробці квалітативних методів діагностування рівнів сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів, а також їх навчальних досягнень в цілому [7]. Особливо важливо діагностувати показники сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів на таких освітніх етапах, як початок навчання у навчальному закладі, а також при його закінченні.

Проведений педагогічний аналіз наукової літератури з питань педагогічної діагностики сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів свідчить про те, що на сьогоднішній день відсутні чітко визначені валідні методики, які б були орієнтовані на пряме вивчення рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів.

У існуючих методиках перевірки якості цілісного освітнього процесу у частині, що спрямована на формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів, не представлені чіткі критерії його оцінювання, не визначені можливості об'єктивного аналізу його результатів.

Аналіз праць українських вчених також показав, що на теперішній час у навчально-виховному процесі з підготовки майбутніх фахівців відсутня єдина думка про те, якою повинна бути модель формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів, скільки рівнів вона може в себе включати і використання яких кваліметричних методик оцінювання рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів буде забезпечувати достатню ефективність контролю і сприятиме їх формуванню у навчально-виховному процесі [1].

На етапі виявлення рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів нами було використано наступні методи і методики дослідження.

1. «Інтерес до суспільного життя» (О. Ступак), *мета*, якою виявити ступінь зацікавленості студентів суспільним життям та прагнення брати участь у ньому. *Умови проведення*: студентам надавалися питання та система координат для відмітки результатів опитування. *Процедура проведення*: студентам були представлені 4 блоки тверджень, кожен із яких визначає ступінь розвитку зацікавленості суспільним життям.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: при встановленні результатів методики враховується кількість відмічених перетинів на шкалах. Сутність авторської методики «Інтерес до суспільного життя» полягала у виявленні ступеня зацікавленості студентів суспільним життям та прагнення брати участь у ньому. Опитуваним були представлені чотири блоки тверджень по три у кожному блоці. Кожен блок визначав ставлення до змін в оточуючому середовищі, активності в суспільному житті, потребу в спілкуванні й творчій реалізації. Необхідно було визначити, наскільки кожне з тверджень відповідає дійсності та у разі згоди відмітити це на перетині відповідних шкал, де горизонтальна шкала відповідала за блок тверджень, а вертикальна – за номер твердження. При встановленні результатів методики враховувалися кількість відмічених перетинів на шкалах. Чим їх більше, тим вище рівень зацікавленості суспільним життям.

2. Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса.

3. Діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко).

4. Методика діагностики рівня емпатії (В. Бойко).

5. Методика діагностики саморегуляції і комунікативного контролю (М. Шнайдер).

6. Тест комунікативних вмінь Михельсона.

7. Методика діагностики комунікативних і організаторських схильностей (КОС).

8. Методика діагностики лідерських здібностей (Є. Жариков, Є. Крушельницький). Методика оцінки стилю лідерства. З метою визначення стилю керівництва рекомендується опитувальник А. Журавльова. Опитувальник містить в собі 27 груп тверджень, які дозволяють визначити стиль керівництва за трьома компонентами: Директивним, Колегіальним, Ліберальним, Непослідовним (Д-К-Л-Н). Експерти, які оцінюють керівника, з кожної групи тверджень *повинні вибирати одне твердження* характерне для нього. Експерти повинен поставити знак «+» у реєстраційному аркуші в тих клітинах, які відповідають по горизонталі номеру групи тверджень, а по вертикалі – буквеному індексу вибраного твердження.

9. Розроблена нами анкета оцінки рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів.

Анкета оцінки рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів

Переконливо просимо Вас взяти участь у експериментальному дослідженні, результати якого будуть використані в наукових інтересах. Ваша участь має для нас велике значення, але вона буде корисною тільки в тому випадку, якщо Ви віднесетеся до справи серйозно і щиро.

1. П.І.Б. _____

2. Ваш вік: _____ років

3. Визначте, будь ласка, ступінь прояву у Вас наведених нижче особистісних якостей. Оцінюйте найближчий рік життя. Вибирайте одну відповідь з п'яти можливих, що представлені шкалі можливих відповідей, ставлячи напротиоцінюваної якості галочку в колонці з даною відповіддю. Відповідайте щиро. Збереження таємниці ваших відповідей – професійний обов'язок експериментатора.

Шкала можливих відповідей: 1 – дуже слабка вираженість якості; 2 – слабка вираженість якості; 3 – середня вираженість якості; 4 – висока вираженість якості; 5 – дуже висока вираженість якості.

№	ЯКОСТІ	Можливі відповіді				
		1	2	3	4	5
1	психічна стійкість					
2	відповідальність					
3	врівноваженість					
4	впевненість у собі					
5	наполегливість					
6	цілеспрямованість					
7	рішучість					
8	комунікативність					
9	активність					
10	здатність до організаторської роботи					
11	ініціативність					
12	товариськість					
13	уміння слухати співрозмовника					
14	організаторська проникливість					
15	креативність					
16	здатність активно впливати на інших					
17	потреба до успіху					
18	уміння розв'язувати конфлікти					
19	інтелектуальна лабільність					
20	здатність до емпатії					
21	уміння приймати відповідальні рішення у будь-яких ситуаціях					
22	чесність і порядність у відносинах					
23	готовність до ризику					
24	готовність до самостійного виконання завдань					
25	уміння управляти собою					
26	наявність сили волі					
27	самоконтроль					
28	адекватна самооцінка та самовладання					

Розроблена нами анкета експертної оцінки рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів.

Анкета експертної оцінки оцінки рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів

З Вашою допомогою ми хотіли б отримати оцінку деяких особистісних якостей студента _____.

Шкала можливих відповідей: 1 – дуже слабка вираженість якості; 2 – слабка вираженість якості; 3 – середня вираженість якості; 4 – висока вираженість якості; 5 – дуже висока вираженість якості.

№	ЯКОСТІ	Можливі відповіді				
		1	2	3	4	5
1	психічна стійкість					
2	відповідальність					
3	врівноваженість					
4	впевненість у собі					
5	наполегливість					
6	цілеспрямованість					
7	рішучість					
8	комунікативність					
9	активність					
10	здатність до організаторської роботи					
11	ініціативність					
12	товариськість					
13	уміння слухати співрозмовника					
14	організаторська проникливість					
15	креативність					
16	здатність активно впливати на інших					
17	потреба до успіху					
18	уміння розв'язувати конфлікти					
19	інтелектуальна лабільність					
20	здатність до емпатії					
21	уміння приймати відповідальні рішення у будь-яких ситуаціях					
22	чесність і порядність у відносинах					
23	готовність до ризику					
24	готовність до самостійного виконання завдань					
25	уміння управляти собою					
26	наявність сили волі					
27	самоконтроль					
28	адекватна самооцінка та самовладання					

Розроблена нами анкета виявлення особливостей формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів в процесі діяльності органів студентського самоврядування.

Анкета виявлення особливостей формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів в процесі діяльності органів студентського самоврядування (заповнюється керівниками органів студентського самоврядування)

Чи необхідно цілеспрямовано формувати лідерські якості у студентів? Чому?

Які засоби та методи Ви використовуєте для формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів в процесі діяльності органів студентського самоврядування?

Вкажіть яку цілеспрямовану роботу Ви здійснюєте щодо формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів в процесі діяльності органів студентського самоврядування?

Назвіть, які труднощі виникають у Вашій роботі при формуванні лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів в процесі діяльності органів студентського самоврядування?

Метод спостереження та діагностичного інтерв'ю, які активно використовувалися нами протягом всього дослідження з метою доповнення і уточнення діагностичних даних, отриманих за результатами вищезазначених методик.

Методи математичної обробки результатів. Для визначення достовірності отриманих результатів, використовувався χ^2 (хі – квадрат) тест, в основі якого лежить визначення критерія згоди Пірсона. Критерій χ^2 відповідає на питання про те, чи з однаковою частотою зустрічаються різні значення ознак в емпіричному і теоретичному розподілах, або в двох і більш емпіричних розподілах. Перевага методу полягає в тому, що він дозволяє зіставляти розподіли ознак, представлених в будь-якій шкалі, починаючи від шкали найменувань. Алгоритм математичної обробки результатів із застосуванням χ^2 ТЕСТ наступний: вираховується χ^2 статистика, потім підсумовується різниця між значеннями порівнюваних груп. Виходячи з мір свободи df , визначається вірогідність різниці даних.

Математична обробка проводиться за формулою:

$\chi^2_{ТЕСТ} = p(X > \chi^2)$, де

A_{ij} = частота значень 1-ї групи в i -му рядку, в j -му стовпці;

E_{ij} = частота значень 2-ї групи в i -му рядку, в j -му стовпці;

r = число рядків; c = число стовпців;

df = ступінь свободи, де $df = (r-1)(c-1)$ [19, с. 118].

Для з'ясування надійності анкетних даних шляхом вимірювання за допомогою повторного її проведення на тій же виборці респондентів через два тижні після першого анкетування розраховується коефіцієнт кореляції Пірсона:

$$r_{12} = \frac{\sum x_{1i}^2 x_{2i} - \frac{\sum x_{1i} \sum x_{2i}}{n}}{\sqrt{(\sum x_{1i}^2 - (\sum x_{1i})^2 / n)(\sum x_{2i}^2 - \sum x_{2i})^2 / n)}}$$

де x_{1i} – тестовий бал i -го респондента при першому анкетуванні; x_{2i} – тестовий бал того ж респондента при повторному анкетуванні; n – кількість респондентів [19, с. 121].

При цьому, емпіричне значення коефіцієнта валідності розраховується як лінійна або рангова кореляція між двома рядами значень: анкетними балами і сумарними балами експертної оцінки. Для

ціх підрахунків вираховується «достеменна» валідність анкети за формулою:

$$r_{tx} = \frac{r_{cx}}{\sqrt{a_c}},$$

де r_{tx} – «достеменна» валідність тесту; r_{cx} – емпірична кореляція з критерієм; a_c – надійність критерію [19, с. 123].

Для стандартизації анкет використовувався метод рангової кореляції Спірмена, який дозволяє визначити тісноту (силу) і напрям кореляційного зв'язку між двома ознаками або двома профілями (ієрархіяма) ознак. Формула рангової кореляції по Спірмену:

$$R_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n^3 - n}$$

де R_s – коефіцієнт рангової кореляції по Спірмену;

d_i – різниця між рангами показників одних і тих же випробовуваних у впорядкованих рядках;

n – число випробовуваних або цифрових даних (рангів) в корельованих рядках [3, с. 14].

Вибір всіх перерахованих вище методик, які використовувалися нами під час констатувального етапу експерименту, визначався виходячи з таких критеріїв:

- валідність методики і її адаптованість до умов нашого дослідження;
- простота в реалізації і в оцінці результатів;
- можливість використання вибраних методик в практичній діяльності вищих навчальних закладів.

При цьому, визначення рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів за когнітивним критерієм здійснювалася на основі написання студентами тематичних міні-творів «Якості лідера», «Органи студентського самоврядування: мета, завдання, зміст діяльності» та ін. Для обробки студентських робіт було застосовано контент-аналіз.

Для визначення рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів за мотиваційним критерієм ми використовували анкетування, бесіди, спостереження, методику «Інтерес до суспільного життя» (О. Ступак), методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса.

Визначення рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів за комунікативним критерієм здійснювалася

за наступними методиками: *Діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко)* *Методика діагностики рівня емпатії (В. Бойко)*, *Діагностика саморегуляції и комунікативного контролю (М. Шнайдер)*, *Тест комунікативних вмінь Михельсона*.

Діагностика показників сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів за особистісно-операційним критерієм здійснювалася за наступними методиками: Діагностика комунікативних і організаторських схильностей (КОС), Діагностика лідерських здібностей (Є. Жариков, Є. Крушельницький), методика оцінки стилю лідерства, розробленими нами анкетами оцінки рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів та експертної оцінки рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів.

Таким чином, у статті показаний розроблений інструментарій для з'ясування рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів, який складається не тільки з анкет, та розрахунків, але й методики психологічних тестів та контент-аналізу.

Список використаної літератури

1. Аносов І. П. Соціально-педагогічні основи студентського самоврядування як джерела демократизації вищої школи (управлінський аспект) / І. П. Аносов, В. М. Приходько, М. І. Приходько. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2008. – 196 с. **2. Ступак О. Ю.** Роль студентського самоврядування в процесі соціалізації студентської молоді / О. Ю. Ступак // Гуманізація навчально-виховного процесу. Ч. II. / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Слов'янськ, 2010. – Вип. LII. – С. 199 – 205. **3. Бодалев А. А.** Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин, В. С. Аванесов. – СПб. : Речь, 2006. – 440 с. **4. Практикум** по общей, экспериментальной и прикладной психологии / [под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева]. – СПб. : Питер, 2000. – 560 с.

Мороз В. П. Формування інструментарію експерименту для з'ясування рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів

У статті розкриті основні положення формування інструментарію з'ясування рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів, який складається з декількох методик та методологій.

Ключові слова: дослідження, експеримент, анкета, методика, інструментарій.

Мороз В. П. Формирование инструментария эксперимента для выяснения уровня сформированности лидерских качеств студентов высших учебных заведений

В статье раскрыты основные положения формирования инструментария выяснения уровня сформированности лидерских качеств

студентов высших учебных заведений, которые состоят из нескольких методик и методологий.

Ключевые слова: исследование, эксперимент, анкета, методика, инструментарий.

Moroz M. Forming Tools of Experiment to Determine Level Forming of Leadership Qualities Students in Higher Educations

The article deals with the formation of the main provisions tools determine of forming of leadership qualities students in higher education, which consists of several techniques and methodologies.

Key words: research, experiment, questionnaire, methodology, tools.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 378+37.013.42+364-787.86=432.243

В. О. Парфенюк

**МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПЕДАГОГІВ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

Особливого значення постає проблема професійного самовдосконалення майбутніх соціальних педагогів в процесі їх фахової підготовки. Розпочинаючи аналіз заявленої проблеми, ми вважаємо за необхідне розглянути компоненти практичної підготовки, які є дуже важливими в педагогічній діяльності соціального педагога. Усі вони тісно пов'язані між собою і утворюють цілісну єдність у діяльності педагога. Саме у поєднанні педагогічних здібностей, професійних вмій і педагогічної техніки складають основу практичної підготовки. Професійна діяльність соціального педагога підпорядковується індивідуальним закономірностям, найхарактернішими із яких є: усвідомлення необхідності організації діяльності не за наказом, а за внутрішнім бажанням і мотивом; уміння брати на себе відповідальність при виявленні й вирішенні важливих професійних проблем; висока професійна компетентність, самостійність суджень, оперативність і сміливість щодо прийняття рішень; наявність особистої методики, досвіду, сприятливої морально-психологічної атмосфери, що сприяє ефективності роботи; здатність до постійного самовдосконалення, творчого пошуку; здатність швидко пов'язувати нові знання з уже набутими. В статті ми розглянемо один із компонентів професійного